

PETINDVAJSETLETNICA.

Narte Velikonja.

»Kako sem začel? Kako se je vse to začelo? Bogu bodi zahvaljeno zaradi tega. S svojo milostjo, s posebno pažnjo in izredno milostjo se me je bil spomnil ter z večno usmiljenostjo očeval pred gotovo duševno in telesno pogubo. Kaj bi bilo drugega kakor poguba? Tako žensko! Nesrečen bi bil ob njej celo svoje življenje, zmerom bi bil v duši tisti nesnažni občutek, ki te spreleti, če vidiš spodrecano zaspano dekle, recimo, do vratu v žamet zavito. Pravim, nesnažni občutek? Sveta jeza te zgrabi nad policijo, ki ne uzre, kar vsak izkušen človek vidi. Policija pa mežika in gleda v zrak. ‚Gospod, ta je taka,‘ bi dejal policaju. ‚Ali veste, gospod, sigurno, sami —?‘ In moraš biti tih. Oprostite, častita družba, jaz Vas dolgočasim!«

Tako je odprl svoja usta trgovec Robnik, praznujoč svoje firme petindvajsetletnico. »Svoje častitljive firme«, kakor se je sam izražal. Te besede je izpregovoril na vprašanje, ki ga je stavil gospod okrajni glavar, »uboga lačna in izguljena uradniška para« ga je imenoval Robnik.

Okoli mize je sedela častitljiva družba: dekan Klavžar, ki je govoril v izbranih besedah in tehtal vsak izraz, sodnik Lužar, ki je zmerom trdil, da ga predstojniki neprijazno gledajo, ker ne zapira ciganov. Pri njem je sedela gospa ravnateljica meščanske šole, ki je znala knjigo o lepem vedenju na pamet in zmerom suvala moža, če je glasno srebal juho. Ob ravnatelju je vzdihovala stara učiteljica Rožar s črnim trakom okoli vratu in s slabo stoječim ščipalnikom na nosu. Na drugi strani mize pa za povrstjo: glavarica s sladkopomembnim izrazom na obrazu, glavar, usnjar Makaj, poštarjeva soproga, poštar Pirnat, ki je že trikrat obrazložil Makaju vse poštno pristojbine, nato Robnikova nečakinja, mlada učiteljica Inka, in na koncu mize, nasproti Robniku šele komaj došli kaplan novomašnik Jerovec.

Ob glavarjevem vprašanju je Makaj prenehal drobiti kruh med prsti; pomežiknil si je samemu sebi in pomislil skoraj na glas:

»To pa je naročeno!«

Makaj je bil nekoliko nasproten Robniku. Toda kaj je bolj naravno, kakor če glavar ob slavnostni pojedini »srebrnega jubileja častitljive firme«, kakor se je izrazil dekan, vpraša:

»Gospod Robnik, kako ste začeli?«

»In tako daleč prišli!« je kaplan nadaljeval stavek sam pri sebi. Fant je bil bled in suhljat in kratkoviden. Skozi svoje naočnike je videl Robnika pred seboj in imel je vedno neprijeten občutek, kakor

da mu nekaj iz davne rane mladosti gleda čez ramo. Robnik je sličil v višnjevi kopreni pred njim rumenkasti kepi mesa in njegova roka je počivala na mizi kot hlebec koruznega kruha. Ves izraz je bilo neizmerno zadovoljstvo in samozavesno samoljubje.

»Častito družbo samo dolgočasim!« je povzel Robnik iznova in s čudno pomembno gesto nekoliko odmaknil stol, ki je stal prazen njemu na desnici. Kaplana je stol vznemirjal. Kakor hitro je vstopil in zapazil dva stola ob koncu mize, ga je obšel neznan, samo sluten občutek ponižanja in sramu. In če bi ga bil kdo vprašal, bi ne vedel odgovora, tudi bi ne vedel vzroka svojemu občutju.

»O, ne, ne!« se je uveljavila učiteljica Rožar, ki se ji je zdelo, da sedi vsaj za dve mesti niže, kakor bi ji pristojalo kot samostojni dami. »Kmet je kmet in ne razume!« je godrnjala, uzrši ravnateljevo in poštarjevo bliže Robniku. »Ker sta omoženi. Pa sta le učiteljici ženskih ročnih del brez izpitov. In sta ulovili dedca!« ji je šlo po glavi. »Čednost zmerom obsedi.«

»Mlad sem bil,« je nadaljeval Robnik. »Mlad, dvaindvajset let. Bolj šibak nego danes. In sem jo srečal, ko je zavila mimo ljubljanske pošte. Ni treba zardeči, častite dame — vsa stvar je dostojna!« se je ozrl po damah.

»Kdo more Vam kaj očitati?« se je zgrozil dekan. Vsa družba je hitela pritrjevati, le kaplan je z napeto pozornostjo motril Robnikov obraz, ki je očitaval, da je Robnik že precej pil.

»Zelo sem Vam hvaležen, gospod dekan!« je pograbil Robnik za njegovo roko in mu jo stresel. »Vsa stvar je dostojna, toda zelo poučna. Greva s tovarišem mimo pošte — zdaj je minister in še zmerom moj prijatelj — pa me sune: ‚Tam gre Valerija!‘

‚Kaj meni mari?‘ sem ga zavrnil nevoljno.

‚Seveda ti ni! Toda poglej, kakšni gibi. In vrag prokleti! — ne zamerite, častite dame, prav tako je dejal — ‚in vrag prokleti je tudi zraven!‘

V listem hipu je pristopil k njej res gospod z že meliranimi lasmi in zavil v bobrovino. Njen obraz je bil čisto mehak, na bradici je imela malo črno piko, samo za spoznanje. Nasmehnila se je in njene ustnice so se ob nasmehu zaokrožile v poljub. Oprostite, če opisujem tako, bi dejal, pesniško natanko. To je gola resnica in še danes mi je pred očmi. Nisem vaje sladkih besedi in resnica je nad sladke besede.

‚Ona je pri njem kontoristinja,‘ mi je zašepetal prijatelj. Bog ve, ali se zdaj še spomni. ‚Kontoristinja in — tako!‘

‚In kako?‘ sem ga vprašal.

‚No, in tako!‘ je skoraj zavpil nad menoj, baš ko sta šla mimo mene. Ona me je pogledala s čudno vlažnim pogledom kakor ranjena

srna. — Moj Bog, koliko človek vidi v ženskih očeh!« se je narahlo poklonil gospe glavarici, ki je s strahom pričakovala, kdaj bo spet dejal: vrag prokleti.

Gospa je bila za te besede vsa hvaležna in je pozabila na ves strah.

»In kako me je pogledala! Meni so se odprle oči. Dutil sem lovariša sredi ceste in odšel domov. Kakor da me je vrag obsedel! — Oprostite, častite dame, toda za to ni drugega izraza, kakor da vrag obsede!« se je opravičeval gospe glavarici, ki si je hotela zatisniti ušesa. »Od tega časa sem lazil za njo. Izvedel sem natančno, da ji plačuje dvajset kron na mesec in da redi ona s tem tudi brata, izvedel tudi, da gospodar — kaj bom pravil! Sklenil sem, da jo rešim. Tisti čas je bilo v modi, deklice rešiti, 'dvigniti' je bil pravi izraz. Menda je to prišlo iz Rusije. Nisem poučen. Toda to je živelo med nami. Gospod kaplan, odkod je to prišlo? Morda iz Nemčije?«

Kaplan se je bil sicer zganil in hotel nekaj reči, toda Robnik ga je prehitel in nadaljeval:

»Saj je vseeno, odkod. Bilo je v modi. Kdor je količkaj bral in čutil, je iskal prilike za samaritansko delo. Govekarja smo čitali, ali pa nekaj podobnega in poznali žensko dušo. Toda ustvarila se je reakcija, mi se nismo več smejali ženskam, temveč jih reševali. In tako sem v tistem hipu imel v duši sliko uboge deklice, ki trpi za dvajset kron ponižanje in je v rokah človeka, ki jo moralno uničuje. — Vse te izraze znam še izza tega časa. — Takrat sem že imel fisoč kron v hranilnici in šef mi je obljubil, da me postavi čez pol leta za prokurista.«

»Bili ste vedno točni in vestni!« se je oglasila učiteljica Rožar, ker Robnik ni gledal nje, temveč poštarjevo. In zdelo se ji je, da gleda nekam prepovedano.

»To je pa res!« je potrdil ravnatelj, ki se mu je zdelo, da molči že predolgo. »Zgled za pouk! Premalo se oziramo v šoli na žive zglede!« je pomenljivo pogledal učiteljico Inko s poučujočim glasom.

Robnik pa je bil že prišel v ogenj in se ni dal motiti.

»Kakšno zadoščenje mora biti človeku, če rešiš tako zavrženo, ponižano bitje ter ga posadiš tako k sebi na stol. Na desnico, kakor bi posadil Boga, če bi prišel v goste. Hvaležnost takega bitja je največje plačilo. Nič ne more tebi očitati, ti tudi nikdar ne očitaš, pa ona ve, da bi lahko, in sicer upravičeno, namignil na to in ono. Na to in ono, ko še ni bila tvoja žena in ni niti mislila ne sanjala, da bo sedela na tvoji desnici.«

Kaplan se je skepičil, kakor da ga je kdo sunil. Stisnil je ustnice; zdaj mu je bilo jasno, zakaj je imel neprijeten občutek, ko je vstopil. Učiteljica Inka je opazila njegov nemir in pozorno motrila njegov obraz.

»Vsak dan, takorekoč vsako uro, se spomnim razlike med seboj in teboj,« je nadaljeval Robnik. »Razlike med grehom in življenjem v milosti in srčnega miru, ki ga je potem deležna, kakor se krasno izraža pridigar. In človek ve, da je rešil dušo pogubljenja. To je misijonsko delo, reakcija na Govekarja, praktično krščanstvo, kakor se zdaj govori. Pa če nikoli nič ne očitaš, nič ne omeniš. Če ji pustiš vsa njena pisma na miru in se ne brigaš za prej, pa bi se lahko!«

»To je podlo!« je naenkrat z ogorčenjem spustil roko na mizo kaplan Jerovec in oči so se mu zabliskale neznanega gneva.

»Gospod kaplan!« je zašepetala Inka, »pomirite se.«

»Da, da, saj pravim, da je podlo!« je ponavljal Robnik, nekoliko začuden. »Zašto sem mislil: človek bodi plemenit, prizanesljiv in usmiljen. O teh lastnostih, gospod kaplan, se v naših cerkvah še vse premalo govori. To so blagoslov božji,« se je obrnil do kaplana.

Tudi dekan je svareče privzdignil kazalec in ostro uprl svoj pogled v Jerovca.

Makaj se je zadovoljno nasmehnil in si mislil:

»To pa le ni bilo naročeno!«

Kaplan se je zdrznil in zmajal z glavo, kakor bi hotel poudariti, da ga Robnik ni razumel. Pripognil se je nad krožnik in le čutil, da ga od strani gleda pozorno učiteljica Inka.

»Tak človek bi bil dobrotnik človeštva!« je dejala Rožar, kakor bi čitala iz knjige.

»In koliko bi imela glavarstva manj opraviti z odgoni!« je poudaril glavar.

»Potem bi imeli tudi čas zapirati cigane. Zdaj pa imaš povsod le sledove slabe vzgoje in nestrpnosti v družini; družbe brez usmiljenja. In ta družba brez usmiljenja rodi take zločince,« je menil sodnik.

»In vlomi. Moj mož se zmerom boji za blagajno,« je pristavila poštarjeva.

»Grozno!« se je stresel kaplan. Kratkoviden je bil in mesnata pegasta roka Robnikova se mu je zdela ostudna v svoji bahavosti in čudni sigurnosti. »Ta roka bi tudi davila!« je naenkrat pomislil. »Srce bi zadavila, počasi kapljo za kapljo.«

»Če bi bil jaz njen brat, bi jo ubil!« se je razvnel na glas. »Bolje smrtne muke v hipu, kakor pa celo življenje. Pomislite: celo življenje. In stol na desnici bi bil vsak dan morišče!«

Dekan je dvignil obrvi in celo roko do zapestja. Ta ostru kaplanov izbruh je družbo za hip vznemiril.

»Jaz ničesar ne razumem!« se je skoraj jokaje ozrla glavarjeva.

Robnik je vesel prikimal kaplanu in hitel:

»Tudi jaz pravim, tudi jaz! Naj jo dobi surovina, pa jo muči vsak dan, dan na dan, dan na dan, pa ji s smehljajem odmika stol: Sedi,

golobica, na mojo desno stran! Taka si bila in taka, tam si bila, tega falota si poznala. Kaj bi bilo, da te nisem našel! In jaz poznam tak zakon! Pfuj, vrag! — Oprostite, velečastiti!« se je opravičil dekanu neozrši se na glavarjevo, ki se je vsa tresla.

Makaj pa si je mirno brisal usta:

»Le nadaljuj; kar nadaljuj.«

»Pa sem jo iskal. Dvajset kron ji je plačeval na mesec in nobenega darila ni dal. Drugi dajo vsaj kakšno darilo. On ne. Pa mu je firma dobro nesla. Najprej sem si preskrbel darilo. Božič je bil in sem si mislil: praktično mora biti, da bo imela. V trgovini sem že dalje časa prenašal bluzo, ki je ostala od prejšnje sezone. Bluza je bila topla in praktična. Vzel sem jo za polovično ceno. — Tak sem bil zmerom in sem še danes, da kupim dobro in poceni. — Pred pošto sem se postavil in počakal. Ona je prišla in me pogledala, toplo in prijazno me je pogledala. Mili Bog, kaj vse sem bral v teh očeh! Gospoda, ne zamerite, če se tako razvnamem, toda v tistem pogledu takrat je bilo vse. Vabila je, naravnost klicala me je s svojimi očmi. Nisem je ustavil na cesti. Ne, za njo sem šel. Ali naj jo ustavim na cesti?« je skoraj preplašeno vprašal in se ozrl na dekana, ki je odkimal. »Glejte, nisem je ustavil na cesti, ker to ni spodobno. Čutil sem njen klic in šel za njo. Do veže. V veži sem jo poklical ter ji stisnil vrvico med prste. Kako živo me je pogledala. Neroden sem bil, nekaj zajeceljal in počakal. Stresla se je, rdečica ji je udarila v lice in je vprašala:

„Ali mislite mene?“

„Vzemite! Za spomin,“ sem zajeceljal.

In je vzela. Moj Bog, kakšen ponos je bil v tem koraku, ko je odšla po stopnicah. Stanovala je pod streho, vsaj meni se je zdelo, da je šla pod streho. Vzela je, a se ni ozrla name, ki sem gledal za njo. In če tudi se ni ozrla. To je bil najsvetlejši trenutek mojega življenja. Zdi se mi, da je tudi solnce posijalo v tisto vežo. Morda je bilo samo v moji duši tako svetlo. Le ozrla se ni!«

»Ali se ni ozrla?« je radovedno s trepetajočim glasom vprašala učiteljica Inka.

»Ne, se ni ozrla!« je potrdil stric.

Po njenem obrazu se je razlila nenavadna pomirjenost in sreča.

»Čakal sem drugi dan,« je povzel besedo Robnik. »Srečal sem jo pri frančiškanih. Videl sem, da nese zavojček. Prav tam, gospodje, kjer stoji Prešeren, sva se srečala. Pozdravil sem jo, ona pa naravnost do mene. In vrgla mi je zavojček pred noge. Da, vrgla je zavojček pred noge.

„Tukaj! Če mislite, da sem takšna, se motite, gospod!“

Bluza je bila nad eno leto stara.

„Ce nimate denarja, pa ne kupujte daril!“ je zavihala nos in jo ubrala proti Zvezdi.«

»Ah!« je vzdihnila Inka sama pri sebi s čudnim zadovoljstvom.

»Ljudi se je bilo nabralo okoli mene,« je nadaljeval Robnik, ki ni slišal vzdiha svoje nečakinje, »in slišal sem na svoj račun osoljene opazke. Gospoda,« se je obrnil na goste, »predstavljajte si zdaj mene v čudnem, neprijetnem, naravnost mučnem položaju.«

»Nehvaležnost!« je potrdila Rožar. »Grda nehvaležnost in sebičnost. Zahvalite Bogal!«

»Okoli mene ljudje in se smejejo.«

Tudi kaplan se je bil zasmel na glas. Njegov glas je bil suh in visok. Oči so mu šle pri tem v daljavo.

Gospod dekan je pomenljivo, dejal bi, karajoče in s poudarkom, uprl svoj pogled vanj.

»Pobral sem bluzo in jo shranil. Prvi kmetici, ki je prišla, sem jo ponudil naprodaj. Imel sem dvajset krajcarjev dobička. Gospoda, dvajset krajcarjev dobička! Toliko je mene veljalo prepričanje in osnovni kapital. To je bil moj osnovni kapital, haha!«

Njegov smeh je bil samozavesten in z velikim notranjim zadovoljstvom je pogledal po gostih.

»Ona je ni bila vredna!« je potrdila učiteljica Rožar.

Njegova nečakinja Inka je s strahom zrla v kaplanov obraz, razodevajoč strašne muke človeka, ki se z največjim naporom pridržuje, da ne plane pokoncu. Bledi kaplanov obraz je bil v svitu solnca, ki je sijalo čez zasnežene strehe v sobo, blestel v skrajni duševni napetosti.

»Vendar čudno, gospoda, ki Vas tako dolgočasim, meni se zdi, da ni bluze odklonila radi tega, ker je bila slabše vrste. Ona je odklonila kakor hči indijske najvišje kaste nižjo kasto. Kakor da ni primere med nama. Njen obraz je kazal srčno muko in očitek, kakor da je pričakoval nekaj drugega. Recimo, da se razodenem. Toda ne tako, ne na tak način. Morda je čakala samo na besede, pa sem ji ponudil slabo bluzo. Bluzo je bila več vredna od besede. Z bluzo sem zaslužil takrat dvajset krajcarjev. Jaz nisem človek, da bi gledal drugemu v oči, kaj in kako. Ne, naravnost se razodenem. In vse druge muke so le namišljenost.«

»Ošabnost,« je dejal sodnik, ves vesel, da more naglo nekaj razumnega reči. In pri tem si je nalil vina.

»Da ošabnost!« je ponovil Robnik.

»In napuh, prvi naglavni greh!« je prikimal dekan Klavžar.

»Da, ošabnost!« je ponovil ves v čudnem razgretju Robnik. »Iz tega izvira vse. Tudi jaz sem to dobro razumel!«

Te besede je izrekel z veselim poudarkom. Na njegovem obrazu se je zrcalilo notranje samozavestno, zadovoljnosti polno zadoščenje. Kaplan je gledal, kako se mu tolsta roka grči, kakor da grabi koga za vrat, za srce. Ne naglo, počasi, z napetimi prsti in z vzbočeno dlanjo. Kapljo za kapljo od srca. Ne srce, dušo, dihljaj za dihljajem. Kaplana je stresel silen občutek groze, gneva, ogabnosti in sovraštva. »To si je zapomnil! – Ostudno!« je dejal predse, toda toliko glasno, da je slišala Inka. Zdrznila se je in uprla proseče svoj pogled vanj.

Za hip je nastala v družbi mala zmeda. Gostje so pili ter niso mogli razločiti tako natančno, kaj vse to pomeni. Glavar se je zelo zanimal za purane na mizi, sodnik je otiskal kozarec.

»In to sem si zapomnil,« je poudaril. »Tako sem začel. Tisoč kron sem imel in danes, častiti gostje, praznujemo petindvajsetletnico.«

»Še petdesetletnico!« je dvignil kozarec ravnatelj meščanske šole.

»Pa še petdesetletnico!« je trčil z njim Robnik.

Izpil je in se ni dal motiti.

»Jeseni nato je ona poročila jetičnega blagajnika. Umrl je. In ko je umrl, sem slučajno stal pri oknu svoje nove hiše. V tem času sem si bil že sezidal novo hišo. Po cesti je šel pogrebni sprevod. Ne žalost, jaz hočem biti odkrit, čudno veselje me je obšlo. Čutil sem se nekam dolžnega. Za tisto veselje nekam dolžnega. Ona je bila črno zastrta, zraven nje je capljajal otrok. Majhen deček, komaj za prvi razred. In v tistem veselju, gospoda, obšla me je misel, da je en tekmeč manj. Bog ve, kako je to prišlo. Brez klobuka, v prvem navdahnjenju sem stopil blizu: Ta le stotak!« Njegov izraz je živo razodeval, kako mu je še živo ta prizor pred očmi. »Ta le stotak. ,Ná, dečko, stotak!‘ A fa ženska je iztrgala otroku stotak iz roke ter mi ga vrgla v obraz. Nazaj meni v obraz! Strašno zaničevanje in sovraštvo je razodevalo njeno lice. Popolnoma zastrta, za možem, pa tako zaničevanje! Sovražila me je in sam Bog ve, zakaj. Očitala mi je nekaj, kar sam Bog ve! Ali sem ji kaj naredil?«

»Gospod kaplan!« je prestrašeno zašepetala Inka. »Ali Vam ni dobro?« Njegov obraz je bledele še bolj, ustnice so krčevito trepetale, oči so mu bile široko odprte, kakor da se nečesa spominja, nečesa daljnega.

»Je že dobro!« se je zavedel čez hip, tresoč se po vsem telesu. »Pridržite me z roko, gospodična, če bi hotel vstati,« je zaprosil s stisnjenimi ustnicami kakor otrok.

»Od tega časa me je ob vsakem pogrebu, ki sem ga srečal, obšla nenavadna misel: Ali je umrl moj tekmeč? Navadno se misli na smrt, kaj ne, gospoda, na smrt in na zadnjo uro! Jaz sem pomislil,

da je eden manj, moj tekmeč! En tekmeč manj, in mene je vsak pogreb navdal z veseljem. Jaz gledam življenje od vesele strani. Zakaj je ona poročila jetičnega blagajnika?»

To vprašanje je očitvidno presenetilo družbo. Nastal je hip molka in splošna zadrega.

»Iz usmiljenja! Iz notranjega zadoščenja. Najprej jo je obšel nesnažen občutek, nato usmiljenje in zadoščenje. On je bil jetičen, pa mu je stregla. Vsak hip mu je lahko dejala: Ti si tak in tak, tako in tako je s teboj. Čez toliko mesecev boš umrl in ne bom imela pokojnine za teboj, pa sem te vzela. Toda tega ti ne rečem, ti ne očitam. Jaz hočem, da si mi hvaležen!« je z ostrim in porogljivim glasom izpregovoril kaplan, s plamtečo rdečico v obrazu. Njegovo lice je preletel bolesten nasmeh. »Ali mislite, gospodična, da ni tako mislila?« je z obupom v očeh zagrabil njeno roko.

»Ni mislila!« je dahnila Inka, čisto prevzeta od nenavadnega, hipnega spoznanja, ki je razsvetlilo njeno dušo.

»Jaz mislim, da je to mislila!« je resno, s strašno resignacijo in trpljenjem poudaril kaplan ter zlezal vase, kakor da leze v neizmerne globine svojega spomina.

»Haha, gospod kaplan, Vi ste humorist. Tudi Vi gledate spomine in življenje od vesele strani!« je hitro povzel Robnik. »Jaz pa mislim, da radi tega, ker ni poznala, kaj se pravi tekmeč. Haha!«

Robnik se je hripavo zasmel ob tem domisleku. »Tisti stotak sem bil dal iz neznanega veselja. Ne v miloščino. Z miloščino se kvarijo značaji. V ječi končujejo berači. Ali verujete, da se z miloščino kvarijo značaji? Tisti stotak takrat sem dal iz hvaležnosti. Da mi odklonila bluze, ne bi nikdar imel nove hiše. Mislil sem si: imej, fantiček, stotak za obresti, pa ga je ona vrgla nazaj. V bedi in pomanjkanju, brez pokojnine, pa ga je vrgla nazaj.«

»Gospod kaplan,« se je preplašila Inka, »stopite na zrak; Vam je slabo!«

Kaplan je drgetal po vsem telesu in na bledem čelu so mu stale potne kaplje. Prsi so se mu burno dvigale in njegov pogled je srepel predse. Nepremično je sledil vsakemu gibu Robnikove roke in neznan občutek gnusa mu je ležal v srcu.

»In danes, ob petindvajsetletnici svoje firme, sem jo sklenil povabiti. Gospod dekan, tu vzemite od mene ta zavitek. Petdesettisoč kron. Ob slovesu ji dajte. Povabil sem jo. Šivilja je in naročil sem, naj ji dado delo. Drugače ne pride. Gospod dekan, prosim, Vi jo pregovorite, da vzame, in ji ob priliki narahlo povejte. To so samo male obresti od kapitala. Dvajset krajcarjev. Znese komaj dva tisoč na leto. To je za tisto bluzo, ki jo je vrnila.«

In smehljaje je vzel iz predala kuverto in jo izročil dekanu.

»Plemenita duša!« je dejala Rožar.

»Ali je pijan?« je vprašal sodnik ravnatelja.

»Gotovo je pijan!« je potrdil ta, ki je že trudno gledal, ker mu je vino fiščalo v glavo.

»Moja letna plača!« se je zgrozil glavar.

»In tu sem ji pripravil stol, na svoji desni strani v zahvalo in počaščenje. Kakor bi bil povabil Kristusa na svojo desno stran, če bi bil prišel. Za vse se je spokorila, naj bo danes, ob petindvajsetletnici, deležna dobroti, ki jih ni marala. — Ali ni voz zapeljal na dvorišče?« je prisluhnil in planil k oknu. »Je, pripeljala se je!«

Gostje so se radovedno zgrnili k oknu, le kaplan in Inka sta obsedela.

»Držite me za roko, gospodična Inka, da mi ne odrečejo ta hip moči!« je kot otrok šepetaje zaprosil kaplan deklico, ki je s strahom zrla v njegov prepadli, bolečine zategli obraz.

»Stara je in izmučena! Pa je morala biti brhko dekle!« je pomlaskal sodnik.

»Petdeset tisoč!« je mrmral glavar sam pri sebi in majal z glavo.

»Kaj je bila, se ji vidi še danes!« je nekam užaljeno godrnjala sama pri sebi učiteljica Rožar. »Kako je mogoče, da jo vabi v našo sredo in še na stol na desnici jo posadi.«

»Stara ljubezen!« je zašepetal ravnatelj svoji ženi.

»Dobro srce!« je pojasnjeval dekan glavarici. »Robnik je človek dobrega srca!«

Kaplan pa je nepremično sedel na svojem stolu in napeto pričakoval, kdaj se odpro vrata. Vsaka žilica na njem je trepetala, srce mu je spodrkavalo v presledkih. Kakor da preživlja večnost. »Kako bo, ko odpre vrata?« se je vpraševal in lofeval se ga je neznošen občutek radovednosti, nestrpnosti, blazne groze in neznanih muk. Zamižal je in zdelo se mu je, da se niža strop nad njim vedno bliže in mu jemlje sapo.

Zaslišal je besede na stopnicah, koraki so obstali na hodniku. V neizrečni srčni tesnobi, ki mu je jemala zavest, je planil k vratom ter jih odprl na stežaj:

»Moja mati!«

Strašen krik se je razlegel po hiši. Stresoč se in brez kapljice krvi v obrazu je pritisnil njeno roko k svojemu licu.

Ona se je nasmehnila, premočila v hipu vse goste in po premolku dejala:

»Hotel me je spet ponižati in je žalil tebe, moj zlati fant!«

»Kaj pomeni to?« je s poudarkom in dostojanstvom vprašal počasi in oprezno dekan.

Tistikrat se je kaplan zavedel, stopil čisto blizu njega in dejal z glasom, kakor bi sekal:

»Če bi Kristus sedel na tistem stolu, bi šel! — Pojdi, mati, da se ne umažeš!«

»Gospod kaplan,« je zaprosila Inka, »vzemite tudi mene s seboj!« In v čudnem svitu ji je žarel obraz.

RABLJI.

France Bevk.

Ta spomin mi še vedno teži srce:

Šest vojakov je bilo obsojenih na smrt. Neki večer so se bili napili, zapeli so in dejali par revolucionarnih besed. Vse, kar se je potem zgodilo, so storili drugi. Niti streljal ni nihče izmed njih, ne ropal. Tisti, ki so streljali in ropali, so pričali zoper nje.

Sodniki niso bili sentimentalni. Čas je bil strog. Avditor je prebral obsodbo in pripravili so prostor, s peskom posut, v ozadju z deskami obit. Štiri krogle za vsakega, dve v glavo in dve v prsi.

Še rabljev ni bilo treba.

Štотnija mladeničev je stala na dolgem, od smrdečih poslopij obdanem dvorišču, ko je stopil pred njo narednik in jo premeril z dolgim, hladnim pogledom:

»Popoldne bomo streljali puntarje. Kdo se javi prostovoljno?«

Vsi so molčali. Lahen trepet je šel skozi vrste, onemelost je sijala iz razposajenih oči. Do tega hipa še niso videli človeške krvi od njih roke prelite.

Narednik je čakal par trenutkov, nato se je razhudil.

»Ali ste mevže? Kdo bo streljal? Jaz sam jih ne bom.«

Zopet je bilo vse tiho. Pol obrazov je pobledelo. Eni so gledali naravnost, toda vsi v pozoru, roké ob bokih kot da čakajo kazni.

Narednik jih je pozval še enkrat z neizbranimi besedami, nato je stopil k častniku.

»Pokorno javim, nihče se noče priglasiti.«

Častnik je pomislil:

»Izberite jih dvanajst.«

»Po vrsti, prosim.«

»Ali ima kdo kazen?«

»Teh ni težko najti, gospod poročnik,« je dejal narednik v civilnem tonu in z nasmehom domačnosti na obrazu.

»Izberite take, ki se plazijo krog voglov, ki nimajo v redu obleke, ki... sploh, pripravite mi jih dvanajst.«

»Kakor zapoveste, gospod poročnik.«